

Christian Borch

Massen:

På sporet af en glemt sociologisk figur

Artiklen præsenterer et gensyn med den massefigur, som stod centralt i slutningen af det 19. århundredes samfundsteori. Med udgangspunkt i økonomisk sociologi og kropssociologi leveres både en nytolkning af nogle af den klassiske masseteoris pointer og et bud på, hvordan aktuel sociologisk tænkning kan profitere af at indarbejde massefiguren.

I en række af sine senere skrifter gør Bruno Latour meget ud af at betone, at hans aktør-netværksteori stiller sig på skuldrene af en glemt, men ikke desto mindre væsentlig sociologisk teoridannelse, nemlig Gabriel Tarde (se Latour 2004, 2005). Henvisningen til Tarde er interessant, dels fordi den tjener til at legitimere Latours teori som et fuldgældigt sociologisk projekt, og dels fordi Latour med dette træk bidrager til at puste liv i en teorihorisont, som mange ellers havde erklæret død.¹ Med interessen for Tarde rejstes spørgsmålet om betydningen af sociologiens klassikere (jf. Bruun 2003). Eller mere præcist: Den problematiserer selve de valg, der ophæver nogle teoretikere til sociologiske klassikere, mens andre positioner skubbes ud i glemselen. Da Tarde og relationen til hans teori-historisk mere succesfulde opponent, Durkheim, allerede har været genstand for analyse i *Dansk Sociologi* (Held 2003), vil jeg i denne artikel nedtone diskussionen af Tarde og i stedet se nærmere på en glemt sociologisk tradition, som dog hænger uløseligt sammen med hans teoretiske bedrifter. Denne tradition er studiet af massen.

Formålet med artiklen er dobbelt. For det første ønsker jeg at demonstrere, hvordan massen blev teoretiseret i den masseteoretiske tradition, som opstod i navnlig Frankrig i slutningen af det 19. århundrede, personificeret ved skikkelser som Tarde og Gustave Le Bon. Sigtet er imidlertid ikke rent teoriehistorisk. Således er artiklens andet centrale formål på den ene side at rokke ved nogle af masseteoriens klassiske antagelser og på den anden side at undersøge, hvilke teoretisk-analytiske gevinster vi kan opnå i dag ved at tage udgangspunkt i massefiguren. Konkret vil jeg forsøge at indfri disse formål ved efter en kort skitsering af masseteoriens grundproblematik at studere to sociologiske problemfelter, som ikke umiddelbart har meget med hinanden at gøre, men som tilsammen viser, at massefiguren kan revitaliseres i et bredt udsnit af sociologiske diskussioner. Det første af disse felter er økonomisk sociologi. Her vil jeg give eksempler på, hvilken betydning masseteorien har haft for teorier om finansiel spekulation. Desuden argumenterer jeg for, at masseteoriens suggestionsbegreb er særdeles frugtbar for en analyse af økonomisk adfærd generelt. Det næste felt omhandler forholdet mellem masse, krop og socialitet. Idéen med at diskutere dette problemfelt er, med udgangspunkt i den amerikanske digter Walt Whitman, at præsentere en positiv beskrivelse af massen, som står i modsætning til de klassiske masseteoretikers primært negative og frygtfulde holdning. Hovedpointen i denne del af artiklen er således, at massen kan betragtes som et offentligt organ for skabelse og udfoldelse af seksuelle energier, og at den herigennem udgør et væsentligt socialt bånd.

Først er en række forbehold dog nødvendige. Det skal således understreges, at jeg er mindre interesseret i, hvorvidt massen aktuelt kan iagttages som et fænomen, der – som man hævdede i den klassiske massepsykologi – ikke bare er uhyre fremtrædende i moderne samfund, men ligefrem konstituerende for moderniteten. Men andre ord er det ikke opgaven i det følgende at studere, om massen stadig har samme sociale betydning som tidligere. Snarere handler det

Christian Borch
Ph.d., post-doc ved
Sociologisk Institut,
Københavns
Universitet.
E-mail: christian.
borch@sociology.ku.dk

som nævnt om at undersøge, hvilke sociologiske indsigter vi i dag kan uddrage af massefiguren. Af samme grund afholder jeg mig fra at gå ind i en diskussion af de i øvrigt meget interessante bud, der har været på at formulere tidssvarende masseteorier (fx Maffesoli 1996; Sloterdijk 2002). Et andet forbehold angår den vifte af teoretiske positioner, jeg analyserer massen ud fra. Det er helt bevidst, at jeg prioriterer en udledning af forhåbentligt produktive indsigter over en nøjere analyse af den indbyrdes sammenhæng mellem de forskellige positioner. I forlængelse heraf kan det være værd at bemærke, at den litteratur, jeg lægger til grund for analysen, ikke altid er af sociologisk karakter. Som allerede nævnt trækker jeg fx på Whitmans digte. Dette markerer dels et (tardesk) ønske om at destabilisere grænserne for, hvad der kan kvalificere som sociologi; dels er det begrundet teorihistorisk, eftersom forholdet mellem netop sociologi og litteratur traditionelt har været særdeles tæt på det masseteoretiske felt.²

Masse og modernitet

For at få et begreb om, hvad det er for en form for teoridannelse, som siden skulle gå stort set i glemsel, eller i hvert fald leve livet i periferien af sociologien, vil jeg indlede med kort at skitsere de grundtanker, som kendetegner den klassiske masseteori. Udgangspunktet for denne gennemgang er Gustave Le Bons uomgængelige hovedværk om *Massernes psykologi* fra 1895. Dette var ikke det første forsøg på videnskabeligt at forstå massen, men Le Bons bog blev alligevel nærmest synonym med den tidlige masseteori, ligesom bogens pointer skulle blive genstand for opmærksomhed uden for videnskabelige kredse. Langt op i det 20. århundrede hentede politikere (som fx Hitler og Mussolini) således inspiration i Le Bons lille skrift. Dette var ikke tilfældigt, men snarere en intenderet konsekvens, eftersom *Massernes psykologi* ganske tydeligt var formuleret som en machiavelliansk manual for massesamfundets statsmænd.

Le Bon åbner bogen med at indplacere massen i en samtidsdiagnostisk karakteristik. Der er således særligt tre tendenser, som ifølge Le Bon kendetegner det moderne samfund. Den ene er destabiliseringen af de religiøse, politiske og sociale forestillinger, som civilisationen hævdes at hvile på. Den anden er relateret til de sociale og eksistentielle implikationer af den moderne videnskabelige rationalisme. Disse to tendenser er Le Bon naturligvis ikke ene om at iagttage;

tværtimod kan de genfindes som kernepunkter i adskillige modernitetsteorier. Men, tilføj Le Bon, midt i de tumultariske omvæltninger, som disse tendenser giver anledning til, kommer massen til syne som et fænomen, der bidrager yderligere til at undergrave samfundets fundament. Det er præcis denne sammenkædning af massen med en overordnet modernitetsskildring, som er udgangspunktet for den masseteori, der blomstrede i slutningen af det 19. århundrede. Le Bon beskriver den tærskel, hans samtid stod overfor, meget klart: "Den tidsalder, vi nu bevæger os ind i, vil ... i sandhed blive MASSERNES ÆRA" (2005:28). Det er med udgangspunkt i denne tendens til masse, at resten af bogen handler om at kortlægge massens egenskaber og fremtrædelsesformer.

Ligesom de øvrige masseteoretikere på hans tid forbinder Le Bon massen med en række bestemte karakteristika. Massen beskrives således ofte som irrationel, hysterisk, (og derfor) feminin, barbarisk, destruktiv, revolutionær, identitetsundergravende mv. - kort sagt indbegrebet af det moderne civiliserede samfunds modsætning og "anden side". Men det er en andethed, som er integreret i moderniteten, og som denne hævdes at være konstitutivt forbundet med. Det moderne samfund rummer i den forstand sin egen modsætning og selvundergravende logik, hvorfor masseteorien på dette punkt antager en helt marxsk forståelsesform. Den dybe modsætning til Marx ligger dog i, at hovedparten af masseteoretikerne - inklusive Le Bon og Tarde - var af konservativ observans, så snarere end at lovprise det moderne samfunds opløsning beklagede de i høje vendinger det massetyranni, som de så foran sig.

Den særlige forklaringslogik, som den tidlige masseteori betjener sig af, er af psykologisk karakter (heraf også navnet massepsykologi). Le Bons centrale erkendelsesinteresse er således at forklare de psykologiske love, der kendetegner massens almene konstitution. Hvad er det, som får normalt fornuftige individer til at miste besindelsen og gå amok, når de bliver del af en masse? Hvordan kan det være, at hele registret af irrationalitet, hysteri, barbari osv. aktualiseres, så snart mennesker optræder kollektivt? Ifølge Le Bon bunder dette især i massens hypnotiske suggestion. Le Bon trækker her på de psykologiske diskussioner af hypnose, som var meget fremtrædende i Frankrig på denne tid, og som ifølge Moscovici (1985:82) er en væsentlig årsag til, at masseteorien frem for alt var så dominerende i Frankrig.³ Det afgørende ved referencen til massens hypnotiske suggestion er, at massepsykologerne her angiver en forklaring på, hvorfor individer forledes til at begå handlinger, som de i normal tilstand aldrig ville kunne lokkes til: De er ganske enkelt som hypnotiserede. I massen er det enkelte individ "ikke længere sig selv, men en automat, ude af stand til at lade sig styre af sin egen vilje" (Le Bon 2005:41).

Den implicitte kritik af forestillingen om det selvberørende individ, som ligger i suggestionsbegrebet, generaliseres i Tardes sociologi. Ifølge Tarde er der ikke på suggestionsområdet nogen kvalitativ forskel på massen og det samfund, den ellers hævdes at stå i opposition til. Det fremgår af Tardes berømte definition: "*Samfundet er imitation, og imitation er en form for søvngænger*" (2004:24). Samfun-

det består altså i sin imitative opbygning af præcis den form for somnambulistisk-hypnotisk suggestion, som kendetegner massen. Eneste forskel synes at være, at imitationslogikken i massen er uhyre intensiv og udfoldes prompte. Den svarer nemlig på paradoksalt vis til det, Tarde betegner som "en perfekt og absolut socialitet": "så snart en god idé opstod i én hjerne, ville den øjeblikkeligt blive overført til alle andre hjerner" (Tarde 2004:14). Graver man lidt i, hvilke sociologiske implikationer man kan udlede af dette suggestionsbegreb, som altså står så centralt i den tidlige masseteori, viser det sig, at der her præsenteres en mulighed for at begribe sociale fænomener uden at henvise til rationel individuel adfærd eller til strukturelle forklaringer. Som Rosalind Williams meget præcist skriver, er suggestion udtryk for en form for semibevidst adfærd. Ifølge Williams repræsenterer Tardes:

teori om semibevidst imitativ social adfærd ... et umådeligt fremskridt sammenlignet med *homo oeconomicus*-modellen, som antager, at individet på én og samme tid vælger rationelt og har et endeløst begær, og sammenlignet med Durkheims meget tilsvarende model for et endeløst begærende individ, som alene begrænses af noget uden for det selv, samfundet. I modsætning til de klassiske økonomer hævder Tarde, at individer ikke er splittet mellem rationelle valg og irrationelt begær, men at de handler ud fra en semibevidst imitation, som blander de to (Williams 1982:349).

Hermed har jeg allerede foregrebet diskussionen af, hvad massefiguren kan bidrage med til aktuel sociologisk teoridannelse. Før jeg fortsætter ad det spor, skal det bemærkes, at den tidlige masseteori naturligvis rummer langt flere aspekter end angivet ovenfor, hvor jeg udelukkende har fokuseret på nogle få væsentlige forhold. Ligeledes er det - i lyset af den skæbne der siden overgik massefiguren - vigtigt at understrege, hvor central massen var i sociologiens tidlige fase. Som nogle få indikationer heraf kan nævnes: at Tarde ikke bare var en prominent masseteoretiker, men en af sin tids absolut afgørende sociologiske skikkelser; at Simmel var dybt opmærksom på udviklingen inden for det masseteoretiske felt og anmeldte flere af massepsykologernes værker (Simmel 1999); at Weber tog masseteorien så alvorligt, at han i sin berømte diskussion af grundlæggende sociologiske begreber omhyggeligt afgrænsede sin forståelse af social handlen fra massepsykologiens indsigter (Weber 1968:23-24); samt, hvis man ser på den tidlige amerikanske sociologi, at Robert E. Park, og med ham hele Chicago-skolen, var dybt fascineret af massefænomener, hvilket bl.a. kom til udtryk i Parks tyske afhandling, *Masse und Publikum* (1904), hvis titel kopierede tematikken i et af Tardes sene essays. Selv om massen fortsatte med at spille en vis rolle i samfundsteoretiske sammenhænge - jf. fx Freuds (1993) kulturteori og Geigers (1987) sociologi - ophørte den med at have en i sociologien prominent status.

Hvad skyldes denne udvikling? Hvorfor blev massen ikke ophævet til centralt sociologisk tema, og hvorfor blev massens hovedteoretikere ikke medregnet,

da sociologien i det 20. århundrede begyndte at kåre sine klassikere? En besvarelse af dette spørgsmål kræver en nøjere videnssociologisk undersøgelse, som ikke kan leveres her. Men man kan måske tentativt anføre to grunde til, at massefiguren blev marginaliseret (jf. Borch 2006). For det første tematiserede masse-teorien meget eksplicit, at moderniteten er konstitueret gennem en irrationel størrelse; at nok så megen oplysning og videnskabelig rationalisme altså ikke kan fortrænge irrationelle energier fra moderne samfund. Dette kan have været en ubekvem påmindelse og udgjorde faktisk grunden til mange masseteoretikers egen afsky ved massen. For det andet brød massefiguren og henvisningen til massens suggestive natur som antydte med opdelingen i individualistiske forklaringer på den ene side og strukturalistiske modeller på den anden. Massen var ganske enkelt svær at indplacere i en nydelig kategorisering af teoretiske og metodologiske grundperspektiver. Men måske er det netop de irrationelle, begærsfikserede aspekter og dens semibevindste organisering, som taler for en fornyet beskæftigelse med massen. Det er i hvert fald den vurdering, der ligger til grund for det følgende.

Masse og økonomi

Selv om massefiguren ikke længere står centralt i sociologisk teoridannelse, har den levet et frodigt liv på andre felter. I det følgende vil jeg vise, hvordan teorier om finansielle markeder og finansiell spekulation har været dybt inspireret af masse-teori. Dette gælder, som det vil fremgå, ikke alene historisk, men selv i nyere teori. Diskussionen kan med fordel tage udgangspunkt i Urs Stähelis semantiske analyse af "Market Crowds" (2006). Stäheli beskriver her opkomsten af en særlig såkaldt "contrarian" spekulationsteoretisk skole i USA i 1920-30'erne. Det interessante ved denne skole er ikke bare, at den bygger på bl.a. Le Bon, men at den hævder, at irrationelle massefænomener er helt normale forekomster på finansielle markeder. Denne iagttagelse stemmer dårligt overens med det, som samtidens førende nationaløkonomer hævdede. Swedberg beskriver således, hvordan Alfred "Marshall - ligesom mange andre økonomer i denne periode - så aktiemarkedet som den højest udviklede markedsform" (1994:260), underforstået: aktiemarkedet var den mest rationelle markedsdannelse, man endnu havde set. Med andre ord blev finansielle markeder beskrevet som både dybt rationelle og irrationelle. Det er præcis denne spænding, som den kontrære spekulationsteori søger at profitere af. Argumentet er, at eftersom massen er dum og irrationel, vil den være så godt som prædestineret til at tabe på markedet. Og denne indsigt kan den kloge spekulant benytte sig af, idet han blot skal sikre sig, at han investerer *modsat* massen (heraf skolens navn). I stedet for at lade sig rive med af massens hysteri skal den kloge investor således forholde sig roligt og foretage sig det modsatte af massen; hvis massen sælger, skal han købe, og omvendt. Som Stäheli bemærker, kan dette ikke undgå at skabe den paradoksale situation, at "økonomisk rationalitet fordrer, at man forholder sig til massens irrationalitet" (2006:11).

Dette er blot et enkelt eksempel på, hvordan masseteorien er trængt ind i økonomisk teoridannelse, og dette er sket utallige gange siden 1920'erne, særligt i mere populære fremstillinger af hvordan man opnår succes på aktiemarkedet. I det følgende vil jeg illustrere, at der selv i nyere økonomisk sociologi findes positioner, som tilskriver massefænomener en uhyre central rolle. I den forbindelse vil jeg fokusere på Charles W. Smiths klassiske studie af *The Mind of The Market* (1981), som senere er opdateret som *Success and Survival on Wall Street* (1999). Smiths bog er en sociologisk undersøgelse af, hvordan professionelle markedsaktører selv opfatter og fortolker markedet. Studiet er baseret på et omfattende empirisk materiale bl. a. bestående af utallige interviews og adskillige års deltagerobservation. Det i nærværende sammenhæng interessante er, at Smith i løbet af bogen udsunder en række forskellige grundformer for markedsorientering: fundamentalisten, insideren, "the cyclist" og traderen. Selv om Smiths bog som nævnt er lidt af en klassiker i nyere økonomisk sociologi, overses det imidlertid ofte, at bogen faktisk ender med at præsentere en femte form for markedsorientering: medløberen. Ifølge Smith er det gennem denne medløberfigur, at "vi mest direkte møder markedets ånd. For at gøre dette må vi først undersøge markedets "massesyndrom" " (1981:131). For virkelig at forstå markedet sociologisk er det altså nødvendigt at forstå det massesyndrom, som Smith betegner som en "uomgængelig kendsgerning ved markedslivet" (1981:133). I sin analyse af massesyndromet henviser Smith bl. a. til "markedets emotionelle tiltrækningskraft" (1981:141) og kommer her påfaldende tæt på de klassiske masseteoretikers beskrivelse af massens følelsesmæssige smitte og suggestion.

Det, man skal hæfte sig ved i forbindelse med Smiths undersøgelse, er for det første, at massefiguren inkorporeres som en central kategori til forståelse af markedsdynamikker. Det er på baggrund af en analyse af, hvad markedets egne aktører beretter, at Smith finder det rimeligt at tilskrive markedets massesyndrom og dets emotionelle tiltrækningskraft en afgørende rolle. For det andet er det interessant at iagttage, at selv om Smiths pointering af massekarakteren har det med at blive negligeret, synes en række andre nyere sociologiske analyser af økonomiske forhold at bekræfte de massetendenser, Smith beskriver. I sin analyse af "Emotions on the Trading Floor" citerer Jean-Pierre Hassoun eksempelvis en traders karakteristik af de heftige markedsbevægelser, der fulgte i kølvandet på Golfkrigen (Hassoun 2005:107-108). Det, som denne trader lægger vægt på, er den voldsomhed, panik og irrationalitet, der - meget lig massens traditionelle egenskaber - kendetegnede begivenheden. Hassoun hæfter sig ved, at trods situationer som denne er det et gennemgående træk for tradere, at når de ophører med deres job, er "en af de ting, de siger, at de savner mest, øjeblikkene af intens følelse" (Hassoun 2005:111). Disse tradere bekræfter med andre ord den følelsesmæssige tiltrækning ved markedet, som Smith har kortlagt.

Men skal man tage det for gode varer, som aktørerne selv fremhæver som centrale aspekter ved markedet, eller er det vigtigt at komme bagved deres ud-sagn? Det er der naturligvis forskellige holdninger til, men jeg tilslutter mig her

det synspunkt, at der faktisk kan være en stor gevinst ved at tage aktørernes egne teoretiseringer og iagttagelser alvorligt. Denne tilgangsvinkel kan understøttes teoretisk ud fra eksempelvis Latours (2005) perspektiv. Men det er også muligt at give en mere performativ begrundelse for, hvorfor økonomisk sociologi ikke bør underspille betydningen af aktørernes egne iagttagelser. I en variant af Thomas-teoremets argumenterer Patricia og Peter Adler således for, at

hvis tilstrækkelig mange tilslutter sig en bestemt opfattelse (lige meget hvor finansielt set ubegrundet den end måtte være), vil dens forgreninger hurtigt blive realiseret på markedet (Adler & Adler 1984:103).

I relation til denne artikels problematik er argumentet derfor, at såfremt markedsaktører (tradere mv.) selv tolker og opfatter markedet ud fra massefiguren og altså baserer deres konkrete investeringsstrategier på den, vil figuren slå igennem som markedsrealitet – og ad den vej blive uhyre central for økonomisk sociologi at beskæftige sig grundigt med, hvad enten dens eksistens så kan bekræftes eller ej af analyser, som søger at kortlægge dybere markedsstrukturer.

Masseteorien kan dog også aktualiseres i økonomisk sociologi som andet end en semantik, der reproduceres af markedsaktører og derigennem opnår markedsrealitet. Herhjemme har Dorte Odde Sørensen (2001) fx analyseret shopping mall'en i et masseteoretisk perspektiv, og meget taler da også for at studere forbrugsmønstre med udgangspunkt i massens stærke imitationslogik. I det følgende vil jeg argumentere for en teoretisk strategi, som i nogen udstrækning forfølger dette mål.⁴ Med afsæt i Tardes ovenfor skitserede forståelse af det suggestionsbegreb, som er omdrejningspunktet for den tidlige masseteori, vil jeg således forsøge at demonstrere, at suggestionsdoktrinen (Asch 1952:387ff.) indeholder nogle aspekter, som aktuel (økonomisk) sociologi kan profitere af.

Netop suggestionsbegrebet blev i løbet af det 20. århundrede af mange betragtet som akilleshælen i masseteorien og angrebet fra både sociologisk og socialpsykologisk hold. Dette indebar, at de teorier om kollektiv handlen, der afløste masseteorien, og som lå i forlængelse af denne kritik af suggestionsdoktrinen, havde en fundamentalt anden teoretisk arkitektur og helt andre politisk-teoretiske implikationer. Som et radikalt eksempel på dette skal blot nævnes Richard Bercks spilteoretiske analyse af masseadfærd (1974). Her er al tale om irrationalitet og om individualitetsundergravende suggestion erstattet af en fuldkommen rationalistisk model, der forudsætter selve det frit vælgende individ, som masseteorien havde problematiseret (jf. Borch 2006). Men måske var hele opgøret med suggestionsbegrebet ubegrundet og teoretisk uheldigt, eftersom begrebet rummer andre implikationer end normalt antaget. Det er i hvert fald, hvad Tardes konceptualisering af suggestion lægger op til.

Ifølge Tarde indebærer suggestion som nævnt en semibevidst proces, der ikke bare kendetegner massen, men samfundet generelt. Semibevidst suggestion

henviser til en kompleks sammenblanding af på den ene side formålsrettet handlen og på den anden side hele det register af affekt, begær mv., som sædvanligvis forbindes med massernes irrationalitet. Det er denne blanding, som suggestionsbegrebet lægger op til at undersøge. På sin vis minder dette meget om en af de centrale påstande i ny økonomisk sociologi, nemlig at økonomiske relationer er indlejrede i sociale relationer. Dette argument, som er formuleret mest prægnant af Mark Granovetter (1985), handler præcis om at finde en mellemvej mellem formålsrettet handlen (tydeligst repræsenteret ved neoklassisk økonomi) og strukturel determination (ofte forbundet med Parsons' sociologi). Begrebet om semibevidst suggestion er dog mere vidtrækkende og konsekvent end indlejningsfiguren. Granovetter karakteriserer således antagelsen om rationel handlen som en god arbejdshypotese, ligesom han skriver, at

[d]et, der for analytikeren ligner ikke-rationel adfærd, kan være ganske meningsfuldt, når der tages fuld højde for situationelle begrænsninger, særligt de indlejrede (1985:506).

Samme imødekomme af rationel handlen finder man ikke i forestillingen om semibevidst suggestion. Her handler det tværtimod om at fastholde, at den økonomiske adfærd blander formålsrettet handlen og begær, affekt mv. Der ligger altså en langt mere eksplicit anerkendelse af det irrationelle og begærsorienterede i den semibevidste suggestion.

Men hvordan viser denne semibevidste suggestion sig i det konkrete økonomiske liv? I besvarelsen af dette spørgsmål kan man henvise til Nigel Thrifts (2006) analyse af den aktuelle kapitalisme. Thrift identificerer en lang række eksempler på, at kapitalismen mobiliserer affekt. Dette gælder inden for produkt-design, når kærlighed integreres i shopping (Miller 1998), eller når affekt indarbejdes på online-markeder (Kuwabara 2005). Ifølge Thrift er pointen, at "det er blevet tydeligt, at det sælger flere varer, når man binder forbrugerne affektivt gennem deres egne lidenskaber og entusiasme" (2006:286).

Dette vil jeg ikke diskutere yderligere. I stedet vil jeg se nærmere på en interessant problematik, som rejstes med begrebet om semibevidst suggestion. For hvem eller hvad er det, der suggererer det enkelte individ? Hvem eller hvad er det med andre ord, som udøver en hypnotiserende virkning på den enkelte markedsaktør? Det dominerende svar i den klassiske masse-teori er føreren. Førerskikkelsen betragtes som konstitutiv for massen i massepsykologien fra Le Bon til Freud. Men Le Bon er selv inde på, at massen også kan blive forført af billeder, symboler mv. (Le Bon 2005:89ff.). Pointen er, at ikke-menneskelige enheder kan virke hypnotiserende. Når jeg ønsker at understrege dette aspekt, hænger det sammen med, at begrebet om semibevidst suggestion derigennem kan antage en bredere analytisk karakter. Suggestionen behøver altså ikke udgå fra en person, men kan lige så vel udgå fra et objekt, et symbol, en figur osv. Vi kender allerede denne

pointe fra Foucaults magtanalytik, når han hævder, at "magtforholdene er på en gang intentionelle og ikke-subjektive" (1994:100). Det samme gælder på økonomiens felt - ja, generelt for suggestion - hvilket fx fremgik af Smiths analyse af markedets emotionelle tiltrækningskraft. Her var det markedet som sådan, som udøvede en hypnotiserende effekt. Der findes talrige andre eksempler på samme fænomen, men jeg skal her blot nævne et enkelt, som teoretisk placerer sig i omegnen af Latours aktør-netværksteori. I deres analyse af en konkret vandpumpeteknologi anfører de Laet og Mol således, at værktøj og redskaber, som er malet i lyse farver, har en større forførende kraft end tilsvarende redskaber, som er malet i mørke nuancer. De lyse farver har altså i sig selv en suggererende effekt på brugeren (de Laet & Mol 2000). Sådanne indsigter kan vanskeligt rummes inden for neoklassisk teori eller inden for strukturelle horisonter, men kan indflettes i analyser, som understreger betydningen af semibevidst adfærd i økonomien.

Masse og krop

Efter denne diskussion af massen som både semantisk figur og analytisk-teoretisk reservoir inden for det økonomiske område vender jeg mig nu mod et ganske andet problemfelt. Det følgende skal således handle om nogle af massens kropslige aspekter. Her vil jeg først komme kort ind på massens angiveligt feminine køn. Dernæst diskuterer jeg Walt Whitmans affirmative karakteristik af massen og viser, hvordan man på baggrund af Whitman kan se massen, ikke som en trussel mod samfundet, men som et ægte socialt bånd. Samlet set er det sigtet med afsnittet at problematisere nogle klassiske masseteoretiske antagelser og vise, at forholdet mellem masse og kropslighed kan tolkes på nye måder.

Relationen mellem masse og femininitet blev berørt kortfattet ovenfor. Pointen er, at Le Bon, Tarde m. fl. på dette punkt foretog en sammenkædning af to fænomener, som begge havde en negativ valør i datidens Frankrig. Massen blev foragtet, fordi den var revolutionær, barbarisk mv.; og alt kvindeligt blev foragtet, fordi det betegnede et civilisatorisk tilbagestående niveau, sammenlignet med alt maskulint (karakteriseret ved fornuft, civilisation osv.).⁵ Ved at forlene massen med angiveligt feminine karaktertræk (irrationel, impulsiv, hysterisk mv.) blev den en i dobbelt forstand negativ figur. Frygten for massen blev altså i høj grad også en frygt for, at mandlige egenskaber skulle slå om i deres feminine modsætning.⁶ To citater kan understrege denne kobling af masse og femininitet: Le Bon skriver fx, at "[m]asser er overalt kvindelige" (2005:45), og Tarde bemærker, at "massen er feminin, selv når den, som det oftest er tilfældet, består af mænd" (citeret i Barrows 1981:47).

Som korrektion af - eller i hvert fald supplement til - den udbredte opfattelse, at den klassiske masseteori på denne måde beskrev massen som en feminin størrelse, skal jeg kort anføre, at massen ofte også er blevet forbundet med maskuline træk. Dette fremgår fx af Le Bons understregning af massens voldelige karakter, som fremhæver dens maskuline kampberedskab. Men det viser sig

også i hans indrømmelse af, at massen faktisk ofte handler heroisk. Modsat den enkelte person ser massen nemlig stort på individuelle interesser og ofrer sig gerne i en større sags tjeneste (Le Bon 2005:42). Ligesom forestillingen om massens angiveligt feminine egenskaber er blevet reproduceret i senere kulturstudier (Huysen 1986), er også de maskuline træk blevet gentaget i det 20. århundredes repræsentationer af massen. Dette fremgår meget tydeligt af en uhyre interessant samling af politiske plakater, som Jeffrey Schnapp (2005) har udgivet. Her dokumenteres det, hvordan massen i en lang række lande er blevet fremstillet visuelt som en maskulin enhed, hvis knyttede hånd, pegende finger, gribende hånd mv. udtrykker kraft og magt.⁷

Et af de feminine træk, der ifølge masseteoretikerne klæbede til massen, var dens efter sigende umættelige seksuelle begær (Barrows 1981:60); et aspekt, som blot bidrog til de konservative tænkeres ubehag ved massen. En anderledes positiv vurdering af massens seksualitet kan imidlertid identificeres i den amerikanske massesemantik fra samme periode. Som tidligere nævnt var den centrale figur i Chicago-skolen, Robert E. Park, meget optaget af massen, men modsat sine europæiske kolleger indtog han ikke en primært negativ holdning. Tværtimod argumenterede Park for, at massen kunne frembringe en "ny samfundsmæssig form" (Park 1904:105) og altså bidrage funktionelt til skabelsen af det sociale. Denne liberale indstilling skulle senere kendetegne en stor del af de Chicago-sociologer, der var optaget af at forstå massen og andre kollektive fænomener. I nærværende sammenhæng er jeg dog ikke interesseret i at følge Parks arv, men vil i stedet spore baggrunden for hans analyse. Som studerende på Harvard var Park meget påvirket af William James og især dennes essay *On a Certain Blindness in Human Beings* (James 1970; Matthews 1977:32). I dette essays fordrer James, at man studerer sociale fænomener med en åben og indlevende attitude. Som et eksempel herpå nævner han den store amerikanske digter Walt Whitmans lovprisning af massen. Modsat de konservative europæiske tænkere, som frygtede massens dominans, levede Whitman sig nemlig ind massen og så den som en forfriskende og livgivende størrelse. Det synes rimeligt at antage, at Parks nuancerede bestemmelse af massen kan føres tilbage til Whitman, medieret gennem James' essay.

Whitmans affirmative karakteristik af massen gennemtrænger store dele af digterens monumentale livsværk, *Leaves of Grass*.⁸ Baggrunden for Whitmans lovsang til massen skal i høj grad findes i det seksuelle begær, som han i lighed med de europæiske tænkere identificerede i massen. Ifølge Whitman er seksualitet og kropslighed af enestående betydning for samfundet og dets demokratiske opbygning. I forordet til 1856-udgaven af *Leaves* skriver han direkte, at undertrykkelsen af seksualitet står i vejen "for betydelige reformer" af samfundet, og han proklamerer derfor, at "kroppen skal udtrykkes, og sex" ligeså (Whitman 2004:771). Krop og seksualitet er i centrum for massens udfoldelser. For som Canetti senere bemærker, er det i massen, at "krop mases mod krop" (1996, bind I:12); først her ophæves den enkeltes frygt for berøring. Og ligesom Canetti, der

understreger massens lighed - "massens tilstand [er] ... en tilstand af absolut lighed" (1996, bind I:32) - er også Whitman optaget af lighed, da det er i ligheden, at massens egenskaber som "demokratisk ikon" (Esteve 2003:25) kommer til syne.

Begejstringen for den kropslige berøring, som kendetegner massen, tematiseres tydeligt i Whitmans hyldest til kroppen i digtet "I Sing the Body Electric":

There is something in staying close to men and women and looking on them, and in the contact and odor of them, that pleases the soul well, / All things please the soul, but these please the soul well (Whitman 2004:130).

Og dette tilføjes en klar seksuel undertone i digtet "Crossing Brooklyn Ferry" (som også er det digt, James citerer et uddrag af i sit essay):

What is more subtle than this which ties me to the woman or man that looks in my face? / Which fuses me into you now, and pours my meaning into you? (2004:194).

Som det fremgår heraf, tænker Whitman den seksuelle lighed i massen meget vidt. James Miller argumenterer følgelig for, at man kan læse *Leaves* som en lovprisning af seksualitet generelt: Værket er på én gang "selv-erotisk, hetero-erotisk, homo-erotisk" (Miller 1973:241).

Whitmans positive beskrivelse af massen er ikke kun interessant som modbillede til den europæiske massesemantiks frygt. Ligesom man senere finder det hos Park, rummer Whitmans *Leaves* en forestilling om massen som en socialitetsgenererende kraft. Faktisk kan påpegningen af massens integrerende funktion kobles til Henning Bechs analyser, for ifølge Bech udgør "urban seksualitet ... et af de integrerende bånd i moderne samfund" (1998:228). Snarere end at præsentere en trussel mod den civiliserede samfundsorden kan massen derfor betragtes som entiteten par excellence, der skaber og udtrykker seksualitet og kropsligt begær i det offentlige rum, og som dermed bidrager fundamentalt til samfundets integration - og ifølge Whitman tillige til dets demokratiske struktur.

Konklusion

Artiklen har forsøgt at støve den gamle og hengemte sociologiske figur om massen af. Med udgangspunkt i økonomisk sociologi og kropssociologi er der blevet vist meget forskellige eksempler på, hvordan en fornyet tematisering af massen kunne tage sig ud. For det første har jeg argumenteret for, at den klassiske massesemantik indeholder en frygtfuld attitude, som dog ikke behøver at afskrække aktuel sociologi fra atter at tage massefiguren op. Dels kan en række af den tidlige massesemantiks karakteristika nemlig problematiseres, således som det er sket her i relation til massens køn og begærrettede energier. Sidstnævnte

behøver fx ikke blive bandlyst, men kan med baggrund i Whitman og senere Bech analyseres som vigtige socialitetsgenererende og samfundsintegrerende elementer. Dels rummer de irrationelle aspekter af masseadfærden, som fx Le Bon beskriver, et væsentligt blik på det moderne samfund, som også fortjener en plads i dag. Således har jeg for det andet argumenteret for, at det suggestionsbegreb, som står centralt i den tidlige masseteori, kan reaktualiseres til at forstå økonomisk handlen. Ved ud fra Tarde at fokusere på suggestion som semibevidst handlen bliver det nemlig muligt at diagnosticere og tematisere blandingen af de formålsrettede og irrationelle, affektbetonede sider af social handlen. I denne artikel har jeg givet eksempler på, hvordan begrebet om semibevidst suggestion kan aktualiseres inden for økonomisk sociologi. Begrebet kunne dog (i Tardes ånd) lige så vel anvendes inden for politisk sociologi eller til forståelse af andre former for social handlen. Hermed er nogle enkelte muligheder for massefigurens sociologiske genkomst antydet.

Noter

Forskningen, der ligger til grund for denne artikel, er finansieret af Carlsbergfondet.

1. Latour er langt fra ene om at have genopdaget Tarde. Senest har Nigel Thrift erklæret, at "Tardes analyse i *Psychologie Économique* er ved at blive sand" (Thrift 2006:281). Citatet antyder den iagttagelse, som også er bærende for Latours fascination af Tarde, nemlig at samfunds- og teknologiuudviklingen har gjort Tardes teori mere relevant i dag end i sin samtid. Se også bidragene i *Distinktion* (2004).

2. Her kan man blot henvise til Elias Canetti, som ikke alene modtog Nobelprisen i litteratur, men tillige forfattede et af masseteorien væsentligste værker, *Masse og magt* (Canetti 1996). Andre eksempler på den tætte forbindelse mellem masseteori og litteratur kan identificeres i Robert Musils og især Hermann Brochs forfatterskaber. Om forholdet mellem litteratur og sociologi, se Lepenies (1988) og Isenberg (2006).

3. Det er ikke muligt inden for rammerne af nærværende artikel at diskutere indholdet af de to centrale skoledannelser om hypnose i Frankrig i anden halvdel af det 19. århundrede. Se herom fx Barrows (1981) og van Ginneken (1992).

4. Et andet bud på en masseteoretisk undersøgelse af økonomiske fænomener findes hos Canetti, der leverer en fascinerende analyse af inflation, som han karakteriserer som "en masse-tildragelse i ordets egentligste og snævrreste forstand" (1996, bind I:242).

5. En omfattende analyse af dette kan findes i Barrows (1981:43ff.).

6. Frygten for det feminine har, som Huyssen (1986) viser, også kendetegnet store dele af det 20. århundredes massekulturelle analyser. Man kan i forlængelse heraf anføre den hypotese, at en af grundene til, at Tardes sociologi gled ud i kulden, var, at den i høj grad (og givetvis uden Tardes bevidste erkendelse) var formuleret inden for en feminin begrebshorisont. Ved at definere samfundet som imitation tildelte Tarde således en feminin reproduktionslogik primat over en maskulin idé om skabelse (sml. Huyssen 1986:195). Hertil kommer, at sammenkædningen af imitation og hypnotisk somnambulisme var et klart opgør med forestillingen om fri (maskulin) vilje. Det kan derfor ikke overraske, at Durkheim havde mere held med sig, når han i maskuline kategorier argumenterede for, at sociologien som videnskabelig disciplin skulle fokusere på "sociale kendsgerninger".

7. Jf. Canetti (1996, bind I: 269ff.), som analyserer magt ud fra gribebehandlingen.

8. Whitman udgav forskellige versioner af *Leaves*. Henvisninger er i denne artikel til den såkaldte dødslejudgave (2004), som oprindeligt udkom i 1891-92.

Litteratur

- Adler, Patricia A. and Peter Adler 1984: "The Market as Collective Behavior", pp. 85-105 in Adler, Patricia A. and Peter Adler (eds.): *The Social Dynamics of Financial Markets*. Greenwich, Connecticut: Jai Press Inc.
- Asch, Solomon E. 1952: *Social Psychology*. New York: Prentice-Hall.
- Barrows, Susanna 1981: *Distorting Mirrors: Visions of the Crowd in Late Nineteenth-Century France*. New Haven and London: Yale University Press.
- Bech, Henning 1998: "Citysex: Representing Lust In Public". *Theory, Culture & Society*, 15, 3-4, 1998:215-241.
- Berck, Richard E. 1974: "A Gaming Approach to Crowd Behavior". *American Sociological Review*, 39, June, 1974:355-373.
- Borch, Christian 2006: "The Exclusion of the Crowd: The Destiny of a Sociological Figure of the Irrational". *European Journal of Social Theory*, 9, 1, 2006:83-102.
- Bruun, Hans Henrik 2003: "En klassiker - død eller levende? Hvad skal vi med Max Weber i dag?". *Dansk Sociologi*, 14, 4, 2003:61-75.
- Canetti, Elias 1996: *Masse og magt*. København: Rævens Sorte Bibliotek.
- De Laet, Marianne and Annemarie Mol 2000: "The Zimbabwe Bush Pump: Mechanics of a Fluid Technology". *Social Studies of Science*, 30, 2, 2000:225-263.
- Distinktion* 2004: Nr. 9, Temanummer om Gabriel Tarde.
- Esteve, Mary 2003: *The Aesthetics and Politics of the Crowd in American Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel 1994: *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Freud, Sigmund 1993: *Massenpsychologie und Ich-Analyse. Die Zukunft einer Illusion*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Geiger, Theodor 1987: *Die Masse und ihre Aktion. Ein Beitrag zur Soziologie der Revolutionen*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Granovetter, Mark 1985: "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness". *American Journal of Sociology*, 91, 1985:481-510.
- Hassoun, Jean-Pierre 2005: "Emotions on the Trading Floor: Social and Symbolic Expressions", pp. 102-120 in Centina, Karin Knorr and Alex Preda (eds.): *The Sociology of Financial Markets*. Oxford: Oxford University Press.
- Held, Lars 2003: "Ordet for samfund er gentagelse". *Dansk Sociologi*, 14, 4, 2003:25-39.
- Huyssen, Andreas 1986: "Mass Culture as Woman: Modernism's Other", pp. 188-207 in Modleski, Tania (ed.): *Studies in Entertainment. Critical Approaches to Mass Culture*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Isenberg, Bo 2006: "Sociologisk essäism - Essäistisk sociologi: Om en tankestils udvikling och aktualitet i en postdisciplinär tid". *Dansk Sociologi*, 17, 1, 2006:87-110.
- James, William 1970: "On a Certain Blindness in Human Beings", pp. 251-269 in James, William: *Pragmatism and Other Essays*. New York: Washington Square Press.
- Kuwabara, Ko 2005: "Affective Attachment in Electronic Markets: A Sociological Study of eBay", pp. 268-288 in Nee, Victor and Richard Swedberg (eds.): *The Economic Sociology of Capitalism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Latour, Bruno 2004: "Gabriel Tarde og det sociales endeligt". *Distinktion*, 9, 2004:33-47.

- Latour, Bruno 2005: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Le Bon, Gustave 2005: *Massernes psykologi*. Hasselager: HELIKON.
- Lepenes, Wolf 1988: *Between Literature and Science: the Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maffesoli, Michel 1996: *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: SAGE.
- Matthews, Fred H. 1977: *Quest for an American Sociology. Robert E. Park and the Chicago School*. Montreal and London: McGill-Queen's University Press.
- Miller, Daniel 1998: *A Theory of Shopping*. Cambridge: Polity Press.
- Miller, James E. 1973: "Walt Whitman's Omnisexual Vision", pp. 231-259 in Brucoli, Matthew J. (ed.): *The Chief Glory of Every People: Essays on Classical American Writers*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Moscovici, Serge 1985: *The age of the crowd: A historical treatise on mass psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Park, Robert E. 1904: *Masse und Publikum. Eine methodologische und soziologische Untersuchung*. Bern: Lack & Grunau.
- Schnapp, Jeffrey T. 2005: *Revolutionary Tides: The Art of the Political Poster, 1914-1989*. Milan: Skira.
- Simmel, Georg 1999: *Gesamtausgabe, Band 1*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Sloterdijk, Peter 2002: *Masse og foragt. Essay om kulturkampe i det moderne samfund*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Smith, Charles W. 1981: *The Mind of The Market. A Study of Stock Market Philosophies, Their Uses, and Their Implications*. Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield.
- Smith, Charles W. 1999: *Success and Survival on Wall Street: Understanding the Mind of The Market*. Oxford: Rowman and Littlefield.
- Stäheli, Urs 2006: "Market Crowds", in Schnapp, Jeffrey and Matthew Tiews (eds.): *Crowds*. Stanford: Stanford University Press. (Under udgivelse)
- Swedberg, Richard 1994: "Markets as Social Structures", pp. 255-282 in Smelser, Neil J. and Richard Swedberg (eds.): *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Sørensen, Dorte Odde 2001: *Masse og socialitet. En kultursociologisk analyse af shopping mall'en*. København: Handelshøjskolen.
- Tarde, Gabriel 2004: "Hvad er et samfund?". *Distinktion*, 9, 2004:9-27.
- Thrift, Nigel 2006: "Re-inventing invention: new tendencies in capitalist commodification". *Economy and Society*, 35, 2, 2006:279-306.
- Van Ginneken, Jaap 1992: *Crowds, Psychology & Politics, 1871-1899*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max 1968: *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. New York: Bedminster Press.
- Whitman, Walt 2004: *The Complete Poems*. London: Penguin Books.
- Williams, Rosalind 1982: *Dream Worlds: Mass Consumption in Late Nineteenth-Century France*. Berkeley, California: University of California Press.